

ПРОЯВИ АСЕРТИВНОСТІ У МОЛОДИХ ТА ДОСВІДЧЕНИХ ПЕДАГОГІВ

Дубина Мирослава Олександрівна

здобувачка вищої освіти магістерського рівня
за спеціальністю 014.03. Середня освіта
(Історія та громадянська освіта)

Бутузова Лариса Петрівна

кандидатка психологічних наук, доцентка
Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна

Актуальність дослідження асертивності як ключової soft skill навички педагогів зумовлена необхідністю формування психологічної стійкості освітян в умовах підвищеного стресогенного навантаження. Для молодих педагогів вона виступає інструментом адаптації та захисту від передчасного вигорання при встановленні меж із учнями, а для досвідчених фахівців – засобом подолання професійної деформації та переходу від авторитарних методів до партнерської взаємодії. Вивчення цієї компетенції дозволяє збалансувати емоційний компонент стійкості в закладах її освіти, оскільки асертивний викладач не лише ефективно моделює стратегії конструктивної комунікації та вирішення конфліктів, а й створює безпечне освітнє середовище, що є фундаментальною

умовою для якісного навчання та збереження ментального здоров'я всіх учасників процесу.

Психологічна наука приділяла увагу проявам асертивності у низки представників різноманітних професій, проте порівняно мало зупинялася саме на педагогічних фахівцях. Із ґрунтовних розвідок, на нашу думку, можемо відзначити праці Т. Скрипаченко, що аналізувала особливості терміну «асертивність» та зверталася до особливостей цього явища [5]. Л. Марчук пояснює асертивність як комплексну інтегральну характеристику особистості [1], тоді як С. Мельничук висвітлила соціально-психологічні особливості формування асертивності у процесі професійного становлення майбутніх педагогів вищої школи та управлінців [2], та Н. Подоляк, що вивчала індивідуально-психологічні особливості асертивності особистості [4].

На початку нашого дослідження ми припускали, що асертивність у молодих фахівців є значно нижчою порівняно із досвідченішими педагогами, оскільки вони порівняно давно адаптувалися до умов своєї професії та навчилися краще відстоювати свої права, вільно виражати свої думки та почуття по відношенню як до учнів, так і до колег.

Під асертивністю розуміють здатність виражати свою думку та уміння виражати свою поведінку та емоції у межах, що не передбачають порушення прав та психологічної території інших особистостей. До цього ж терміну відноситься також і відсутність агресивної поведінки та відстоювання власних прав у конфліктних ситуаціях [3, с. 132].

Сама ж концепція асертивності набула свого організаційного оформлення у 50-х– на початку 60-х рр. завдяки дослідженням американського психолога А. Солтера. В її основу було покладено основні положення гуманістичної психології та транзакційного аналізу (Е.Берн). Асертивну поведінку почали розглядати як найконструктивніший спосіб взаємодії між особистостями на протигагу деструктивними маніпуляції та агресії [2, с. 28].

Поняття асертивності в транзакційному аналізі розглядається з позицій стосунків на рівні «Дорослий – Дорослий», коли два індивіда уміють об'єктивно оцінити дійсність, відповідно до інформації, що здобута унаслідок власного досвіду та керуючись цим приймати адекватні та незалежні самостійні рішення в теперішньому. У такому випадку Дорослий не придушує інші его-стани, або ж намагається домінувати над ними, а на основі аналізу інформації приймає рішення щодо відповідності конкретної поведінки у тій або іншій ситуації. Тому така людина вміє діяти ввічливо, але разом з тим переконливо, усвідомлювати себе як цілісну особистість і так само ставиться до іншого суб'єкта взаємодії [7].

Подальша розробка концепції цього явища передбачала характеристики його проявів у поведінці особистості, що було напрацьовано Дж. Вольпе. Він виділив наступні чотири риси: 1) здатність людини до вільного вираження власних почуттів та думок, що пов'язано зі ступенем їх усвідомленості, відчуттям самоцінності, психологічної і емоційної зрілості, а також спроможністю опиратися на внутрішні критерії, почуття та діяти відповідно до

них; 2) здатність до спілкування з людьми в умовах чесності, адекватності та відкритості; 3) активна орієнтація на життя, яка відображає усвідомлення людиною її можливостей щодо впливу на своє життя, а також активна позиція стосовно особистісної реалізації у рамках власних проявів та дій; 4) самоповага, що характеризується здатністю обирати себе в різноманітних життєвих ситуаціях [5, с. 200].

Учені по-різному класифікують структурні компоненти асертивності. В. Шамієва виділяє когнітивно-смісловий (адекватна оцінка ситуації, усвідомлення значення та цінностей власного життя), афективний (упевненість, довіра до себе, сприйняття інших) та поведінковий (відповідальність, незалежність, наполегливість). С. Стайн та Г. Бук диференціюють уміння адекватного висловлення своїх почуттів, спроможність відкрито висловлювати переконання та думки, а також захист особистих прав. Асертивні особистості спроможні до адекватного висловлення власних позицій у випадку конфліктів, уникаючи агресії та переходу на особистість. Це є надзвичайно важливим для усіх осіб, оскільки надмірно вразлива психіка та надмірна конфліктогенність вимагає асертивної інтерпретації особистості та її здатності до виходу із проблемної ситуації [1, с. 6].

Метою нашої роботи є вивчення особливостей проявів асертивності у молодих та досвідчених учителів. Для цього до комплексу діагностичного комплексу нами було включено опитувальник асертивності (В. Капоні, Т. Новак) та методику «Розміщення себе на шкалах асертивності» (Н. Подоляк, О. Санніков).

В результат було отримано значення показників індексів рівня асертивності за трьома шкалами А (незалежність, автономність), В (впевненість, стрімке прийняття рішень, опір на свої сили) та С (соціальна бажаність), (діапазон значень від 0 до 8 балів). Відповідно до результатів, можна визначити найнижчий та найвищий показники [6]. Методика «Розміщення себе на шкалах асертивності» дозволила продіагностувати 8 формально-динамічних показників асертивності: наявності/відсутності потреби проявляти асертивність; ініціативності/байдужості у проявах асертивності; широту/вужкість сфер життєдіяльності, де виникає та виявляється асертивність; легкість/утрудення виникнення асертивних переживань, думок, дій, асертивної поведінки; усталеність/нестійкість проявів асертивності; динамічність/ригідність; енергійність, інтенсивність/ помірність асертивності; включення у процес взаємодії, чутливість до зворотного зв'язку/дистанційованість. Респондентам пропонувалися написані характеристики, до кожної з яких вони мали поставити оцінку щодо вираження тієї чи іншої риси у себе, що має коливатися від 0 до 10 балів [4, с. 84].

Вибірку нашого дослідження склали 65 вчителів, 35 з них – педагоги ліцею № 23 міста Житомира ім. М. Очерета (53,84%), 14 (21,53%) – Мартинівського ліцею Пулинської селищної ради, 6 (9,23%) - Ліцею №19 міста Житомира, 4 (6,15%) - ліцею № 30 міста Житомира, 3 (4,61%) - Ліцею №4 Звягельської міської ради та по 1 особі (1,53% та 1,53%) з ліцеїв №7 м. Житомира ім. В. В. Бражевського та №3 м. Житомира.

Стосовно статевого складу, то це 28 осіб (43,07%) чоловічої статі та 37 осіб (56,93%) жіночої статі. Вікова категорія опитуваних коливається у межах від 19 до 57 років: 8 – 28 років (12,30%), по 7 осіб має 20 та 24 роки (по 10,77%), 6 – 22 роки (9,23%), 4 – 21 рік (6,15%), по 3 – 25, 26, 32,34, 36, 43, 49, 52 роки (по 4,62%), по 2– 57 років (3,07%), по 1– 27, 33, 37, 45, 53 роки (1,53%).

Серед респондентів досвід роботи в школі до 5 років мають 31 особа (47,69%), саме їх ми віднесли до частини вибірки молодих фахівців, тоді як 34 особи (52,30%) мають досвід роботи понад 5 років, їх було віднесено до категорії досвідчених педагогів. Опитування проводилося з використанням Google-Forms. Мотивація респондентів здійснювалася шляхом надання зворотнього зв'язку щодо їх результатів.

Проведене нами дослідження щодо проявів асертивності у молодих та досвідчених педагогів дозволило зробити наступні висновки. Серед числа молодих учителів у 17 осіб (54,83%) чітко вираженою є шкала А (незалежність, автономність), приблизно однаково 8 (25,89%) та 7 осіб (22,57%) мають перевагу у шкалах В (впевненість, стрімке прийняття рішень, опір на свої сили) та С (соціальна бажаність), а серед досвідчених – 10 осіб (29,41%) мають високі показники незалежності та автономності, 8 (23,52%) – виражають упевненість та здатність опиратися на свої сили, 16 осіб (47,05%) мають високий рівень соціальної бажаності (таблиця 1). Результати відповіді респондентів подаємо у наступній таблиці:

Таблиця 1. Індекси асертивності педагогів з різним досвідом роботи

Критерій вибірки	Індекси рівня асертивності		
	А	В	С
Молоді педагоги	17 (54,83%)	8 (25,89%)	7 (22,57%)
Досвідчені педагоги	10 (29,41%)	8 (23,52%)	16 (47,05%)

Результати проведеного дослідження демонструють, що молоді педагоги мають порівняно вищий рівень незалежності та автономності. Такі особи здатні приймати рішення без думки інших, нести за них відповідальність та діяти без зовнішнього схвалення, у той час як у досвідчених фахівців найбільш вираженою є соціальна бажаність. Приблизно однаковим у обох досліджуваних групах є показники впевненості та опори на свої сили, що засвідчує їх здатність до швидкого реагування на виклики.

Аналіз результатів шкалування педагогами основних формально-динамічних показників асертивності дозволило виявити, що: серед опитаних нами молодих педагогів потребу проявляти асертивність має 4 особи (12,90%), ініціативність у проявах асертивності проявляє 6 осіб (19,35%), широту сфер життєдіяльності, де виникає та виявляється асертивність має 1 особа (3,22%), легкість виникнення асертивних дій спостерігається у 7 осіб (22,58%), усталені прояви асертивності має 1 особа (3,22%), динамічністю характеризуються 6 осіб

(19,35%), інтенсивність асертивності та включення у процес взаємодії, чутливість до зворотного зв'язку вираженою є у трьох осіб (9,67% і 9,67% відповідно).

Серед досвідчених фахівців маємо такі дані (таблиця 2): потребу проявляти асертивність має 4 особи (11,76%), ініціативністю у проявах асертивності володіють 2 особи (5,88%), більшу широту сфер життєдіяльності, де виникає та виявляється асертивність має 7 осіб (20,58%), легкістю виникнення асертивних дій характеризується 2 особи (5,88%), усталеність проявів асертивності має 1 особа (2,94%), вирізняється динамічністю 3 особи (8,82%), інтенсивну асертивність має 7 осіб (20,58%), чутливими до зворотного зв'язку є 8 осіб (23,52%).

Таблиця 2. Результати прояву формально-динамічних показників асертивності за методикою «Розміщення себе на шкалах асертивності» (Н. Подоляк, О. Санніков)

Шкала прояву асертивності	Молоді педагоги	Досвідчені педагоги
потреба проявляти асертивність	4 (12,90%)	4 (11,76%)
ініціативність у проявах асертивності	6 (19,35%)	2 (5,88%)
широта сфер життєдіяльності, де виникає та виявляється асертивність	1 (3,22%)	7 (20,58%)
легкість виникнення асертивних дій	7 (22,58%)	2 (5,88%)
усталеність проявів асертивності	1 (3,22%)	1 (2,94%)
динамічність	6 (19,35%)	3 (8,82%)
енергійність, інтенсивність асертивності	3 (9,67%)	7 (20,58%)
включення у процес взаємодії, чутливість до зворотного зв'язку	3 (9,67%)	8 (23,52%)

Результати проведеного дослідження дозволили нам зробити висновки про те, що молоді фахівці є більш гнучкими та спонтанними під час виникнення ситуацій, які вимагають відстоювання власних позицій. Порівняно із досвідченими педагогами, вони є ініціативнішими, проте їх асертивність суттєво обмежується у різних сферах життєдіяльності. Натомість досвідчені педагоги володіють кращою інтеграцією асертивності у рамках не лише професійної, а й інших сфер та є чутливішими до зворотного зв'язку, мають вищий рівень інтенсивності асертивних проявів. Проте, порівняно із молодшими колегами, вони мають менший рівень ініціативності, що може засвідчити про те, що вони є більш зваженими у міжособистістих стосунках.

Отже, можемо зробити висновки про те, що молоді педагоги володіють гнучкістю та спонтанністю при вираженні асертивності, проте досвідчені педагоги діють поміркованіше, намагаючись досягти соціальної бажаності та отримати зворотній зв'язок. Загалом, в обох групах рівень вираженості асертивності незначно відрізняється, що дозволяє спростувати наше припущення. Перспективою подальших розвідок вбачаємо дослідження та аналіз взаємозв'язку проявів асертивності з рівнем емоційної градуєнтності (обізнаності).

Список використаних джерел

1. Марчук Л. Асертивність як комплексна інтегральна характеристика особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 5. С. 1-11.
2. Мельничук С. Соціально-психологічні особливості формування асертивності у процесі професійного становлення майбутніх педагогів вищої школи та управлінців. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 5. С. 27–30.
3. Ніколаєв Л. Генезис поняття «асертивність». Освіта регіону. 2010. Вип. 1. С. 132-135.
4. Подоляк Н. Індивідуально-психологічні особливості асертивності особистості: дис. ... канд. псих. наук /19.00.01. Одеса, 2014. 200 с.
5. Скрипаченко Т. Асертивність особистості: дефініції та особливості. С. 198-220.
6. Тест на асертивність (В. Капоні, Т. Новак). URL: <https://psyttests.org/result?v=rthКОК&pp=1> (Дата звернення: 05.12.2025)
7. Berne E. Games People Play. 1964. New York: Grove Press.